

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**доктора філософських наук, професора,
професора кафедри журналістики та реклами
Державного торговельно-економічного університету**

Добродум Ольги Вікторівни

**на дисертацію Дресвяннікової Наталії Анатоліївни на тему
«УЯВА ЯК ФЕНОМЕН ВІДКРИТОСТІ ІНШОМУ В КОНТЕКСТІ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ,
ГЕНДЕРНІ ТА ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ВИМІРИ»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
галузь знань 03 - Гуманітарні науки, спеціальність 033 – Філософія**

Загальна характеристика дисертації та актуальність теми

Дисертаційне дослідження Наталії Анатоліївни Дресвяннікової присвячене феномену уяви як інструменту відкритості до Іншого в контексті захисту прав людини. Робота враховує соціокультурні, гендерні та екзистенціальні виміри, що робить її особливо актуальною в часи війни в Україні, коли переосмислення цінностей і механізмів правозахисту стає нагальною потребою.

Актуальність обраної теми не викликає жодних сумнівів і має багатовимірний характер – як теоретичний, так і практичний. Робота переконливо обґрунтовує, що уява постає не просто психічною функцією, а рушійною силою творчості, пізнання та гуманістичного буття, особливо в еру штучного інтелекту та глобальних криз. У сучасному філософському дискурсі, особливо на тлі таких викликів, як міграційні кризи, гендерна нерівність та етичні дилеми в цифрову епоху, уява позиціонується не як абстрактна фантазія, а як активний феномен, що сприяє емпатії, відкритості до «Іншого» (концепція, запозичена з етики Емманюеля Левінаса) і, зрештою, захисту прав людини.

Уява є не лише способом занурення вглиб себе – вона може ставати основою для розуміння Іншого, для сприйняття досвіду Іншого як свого, а тому здатна сприяти прийняттю його прав та їх захисту. У такому значенні уява ініціює можливість діалогу з Іншим замість сукупності монологів, обмін якими зазвичай ставить на меті змінити позицію Іншого на власну. Таким чином, на противагу поширеним підходам, які роблять акцент на егоцентричності уяви, остання може стати ефективним методом досягнення толерантності та відкритості, важливими для розбудови суспільства з меншим рівнем агресії, зокрема гендерної.

Особливої ваги робота набуває в контексті сучасної української реальності. Війна в Україні загострила проблеми існування й світосприйняття, спричинила переоцінку цінностей і створила необхідність реформування не тільки правової сфери як поля взаємодії особистості і суспільства, а й підняла питання філософського характеру: якими є умови можливості змін у ставленні особистості до Іншого і до суспільства. Дисертантка слушно зауважує, що традиційна міжнародна система права часто виявляється безсилою захистити мирних людей від злочинів проти людяності, тому звернення до філософського осмислення уяви як здатності сприйняти досвід Іншого як свій стає світоглядно необхідним.

Тема дисертації є особливо релевантною для України в 2026 році, оскільки будь-які мисленнєві експерименти і філософські пошуки, практичні інструменти і способи, що стають на захист основоположних і природних прав людини або розвивають, підсилюють діяльність у сфері захисту права, сьогодні вкрай необхідні суспільству, бо всі ми спостерігаємо щоденне порушення прав людини, особливо у ситуаціях, пов'язаних з масовим насильством та війною. Таким чином, обрана тема є своєчасною, концептуально значущою та відповідає як сучасному стану філософського знання, так і актуальним світоглядним потребам людини та суспільства.

Ступінь наукової розробленості проблеми та методологічні засади дослідження

У дисертації Дресвяннікової Н.А. ґрунтовно проаналізовано ступінь наукової розробленості проблеми уяви в історико-філософському, антропологічному, психоаналітичному та правовому вимірах. Авторка демонструє високий рівень обізнаності з класичними й сучасними підходами до осмислення феномену уяви, послідовно реконструюючи основні лінії її концептуалізації від античності до сьогодення.

Ширше кажучи, ця тема перетинається з герменевтикою Поля Рікера (який розвивав уяву як продуктивну силу, що створює нові сенси через метафору та наратив), феноменологією Левінаса (Інший як етичний імператив) та сучасними студіями прав людини (наприклад, у контексті фемінізму чи постколоніалізму). Це робить дисертацію потенційним внеском не тільки в філософію, але й у правознавство, гендерні студії та соціальну етику.

Методологічна основа дослідження заслуговує на окрему високу оцінку. Авторка обґрунтовано обирає мультиметодологічний підхід, який включає:

- метаантропологічний аналіз уяви в екзистенціальних вимірах: компенсаторна в буденному бутті, маніпулятивна в граничному, емпатична в метаграничному (за Н. Хамітовим). Цей синтез дозволяє простежити метаморфози уяви від компенсації в буденному бутті до каталізатора емпатії в метаграничному;

- компаративізм і герменевтику для аналізу філософських традицій (І. Кант – синтез уяви; Е. Кассіерер – символічні форми; П. Рікер – образ і розум; Ж. Лакан – тріада «уявне – символічне – реальне»);

- гуманістичний психоаналіз Е. Фромма (біофілія *versus* некрофілія);

- метаантропологію (Н. Хамітов, С. Крилова, С. Сливка, Н. Манойло) для аналізу екзистенціальних трансформацій.

Цей синтез дозволяє перейти від теоретичного осмислення до практичних рекомендацій, зокрема для України, що має безсумнівний практичний сенс. Така методологічна оптика дозволяє авторці не лише описати різні форми уяви, а й показати внутрішню динаміку цього феномену,

його залежність від рівня особистісної зрілості та світоглядної цілісності людини.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації є значною та багатоаспектною. Робота переконливо обґрунтовує актуальність теми: уява постає не просто психічною функцією, а рушійною силою творчості, пізнання та гуманістичного буття, особливо в еру штучного інтелекту та глобальних криз.

Ключові положення наукової новизни:

– Введення концепту гуманістичної уяви – уяви, відкритої до Іншого, спрямованої на консолідацію з Іншим, емпатію та ненасильницьку взаємодію, що відрізняє її від маніпулятивних форм. Авторка розрізняє її від моральної уяви, інтегруючи етичне, естетичне та аксіологічне. Гуманістична уява – це уява співчуття, вона не лише психологічна емпатія, а форма духовного і душевного осягнення, що поєднує розум, почуття і дію.

– Розмежування понять «забезпечення» та «захисту» прав людини, а також метаантропологічний аналіз уяви в трьох екзистенціальних вимірах (буденному, граничному, метаграничному). Уява постає не лише творчою силою науки й мистецтва, а й інструментом емпатії, що запобігає порушенням прав людини.

– Запропоновано оригінальні терміни: імагінативна етика, імагінативна аксіологія та імагінативна аксіологема як гуманістичний імпульс до правозахисту. Імагінативна аксіологема постає в роботі гуманістичним імпульсом, що породжує цінності гідності та справедливості. Це збагачує філософію права, гендерні студії та критичну теорію, пропонуючи практичні інструменти для суспільної трансформації, зокрема, в українському контексті (з урахуванням персоналізму та кордоцентризму).

– Дослідження реагує на сучасні проблеми – від системних порушень під час війни до гендерного насильства, пропонуючи гуманістичну уяву як альтернативу маніпулятивним нарративам та актуалізує переоцінку правового

дискурсу, де «забезпечення» прав (превенція) домінує над «захистом» (реакція на порушення).

Ці концепти збагачують філософію права, пропонуючи модель суспільства, де права людини є природними, а не формальними. Уява тут розуміється як динамічний процес – перехід від «компенсації й маніпуляції» до «відкритості», що нагадує рікерівську еволюцію уяви від репродуктивної до продуктивної (створення нових сенсів через відмінності, як у метафорі).

Теоретична та практична значущість результатів

Теоретична значущість дисертаційного дослідження полягає у суттєвому поглибленні філософсько-антропологічного та етико-правового осмислення феномену уяви як відкритості до Іншого. Запропонована авторкою концептуальна модель гуманістичної уяви та імагінативної аксіологеми розширює методологічні можливості метаантропології та відкриває перспективи для подальших досліджень у галузі філософської антропології, етики, філософії права, гендерних студій та соціальної філософії.

Робота актуалізує українську філософію права в глобальному дискурсі. Аналіз символу як медіатора відкритості (натхнений Рікером, де символи створюють етичну близькість) та дослідження імагінативної аксіологеми як креативного імпульсу для прав людини можуть бути застосовані до екзистенціальних криз (уява як спосіб переосмислення сенсу в посттравматичному суспільстві, наприклад, в Україні після 2022 року).

Практична значущість результатів дисертації полягає у можливості їх використання в:

– навчальному процесі під час викладання курсів з філософської антропології, етики, філософії права, гендерних студій, а також у міждисциплінарних програмах;

– правозахисній практиці, зокрема у сфері візуальної протидії насильству (наприклад, уявлення страждань Іншого в правозахисних кампаніях, як Amnesty International використовує наративи для мобілізації) та створення глобального правозахисного руху, орієнтованого на людину;

- філософському консультуванні та психологічній підтримці в умовах війни;
- розробці освітніх і культурних програм, спрямованих на формування діалогічної культури та світоглядної толерантності;
- суспільній трансформації в українському контексті з урахуванням персоналізму та кордоцентризму.

Робота демонструє низку безсумнівних переваг:

1. Високий теоретичний рівень: дисертантка вільно володіє класичним і сучасним філософським матеріалом, демонструє здатність до самостійного концептуального узагальнення.

2. Новизна і оригінальність концептів: запропоновані поняття «гуманістична уява», «імагінативна аксіологема», «метаантропологія уяви» є авторським внеском у розвиток філософської антропології та етики.

3. Практична спрямованість: робота не обмежується абстрактним теоретизуванням, а пропонує конкретні механізми застосування гуманістичної уяви в правозахисній практиці, зокрема візуальну протидію насильству.

4. Інтердисциплінарний розмах: дослідження інтегрує філософію (Левінас, Рікер, Кант, Кассірер, Лакан), соціологію (соціальна консолідація), гендерні студії (рівність) та правознавство (забезпечення versus захист прав).

5. Актуалізація українського контексту: робота враховує особливості української ментальності (персоналізм, кордоцентризм) та пропонує шляхи розбудови гуманістичного суспільства в Україні, що особливо важливо в умовах війни.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

Високо оцінюючи загальний рівень та наукову новизну представленого дослідження, вважаю за доцільне висловити кілька зауважень та дискусійних положень, які не знижують загальної позитивної оцінки роботи, але можуть

стати підґрунтям для подальшої наукової дискусії та вдосконалення дослідження.

По-перше, щодо емпіричних прикладів правозахисних практик. Бажано було б детальніше розвинути емпіричні приклади правозахисних практик (наприклад, роль уяви в українських правозахисних кампаніях). У розділі 3, який акцентує на «забезпеченні та захисті» прав людини, бракує конкретних кейс-стаді (наприклад, роль уяви в феміністичних рухах, в українських правозахисних кампаніях, у міжнародних конвенціях про права людини). Ширше варто пов'язати дослідження з глобальними подіями (права людини в ЄС, ООН чи в українському контексті воєнного часу). Можна було б розширити емпіричну базу: додати конкретні кейс-стаді правозахисних практик, що ілюструють застосування гуманістичної уяви – українські (Центр громадянських свобод, волонтерські ініціативи), іранські (рух «Жінка, Життя, Свобода»), близькосхідні (гуманітарні проекти з наративної терапії)

По-друге, щодо зв'язку з постгуманізмом та новітніми технологіями. Доцільно уточнити зв'язок дослідження з постгуманізмом у контексті нових технологій та штучного інтелекту. У постпандемійному світі та в еру ШІ уява стає інструментом емпатії, але водночас постає питання: як уява людини співвідноситься з алгоритмічними формами «уяви» в штучному інтелекті? Чи може ШІ сприяти розвитку гуманістичної уяви, чи, навпаки, він створює ризики нових форм маніпуляції? Тут можна було б інтегрувати аналіз постгуманізму та ШІ: дослідити вплив цифрових технологій та штучного інтелекту на трансформацію уяви (віртуальна реальність як інструмент емпатії, deepfake як інструмент маніпуляції). Рекомендується звернутися до актуальних досліджень з цієї проблематики.

По-третє, щодо певної нерівноваги вимірів. Соціокультурний вимір домінує в роботі, тоді як гендерний з'являється переважно в третьому розділі, а екзистенціальний розпорошений. Бажано було б посилити гендерний аспект у другому розділі (наприклад, додати підрозділ про уяву в гендерних стереотипах або про роль уяви в подоланні гендерного насильства). Також

варто додати негативні приклади (уява в маніпуляції правами, як у фейкових новинах або пропагандистських наративах). Можна було б уточнити критерії гуманістичності: запропонувати чіткі критерії розрізнення гуманістичної та антигуманної імагінативних аксіологем, що включають як змістовні (цінності гідності, свободи, любові), так і формальні (відкритість до діалогу, рефлексивність, здатність до самокритики) аспекти.

По-четверте, щодо співвідношення гуманістичної уяви та імагінативної аксіологеми. Виникає питання про критерії розрізнення гуманістичної та антигуманної імагінативної аксіологеми (наприклад, у випадку тоталітарної пропаганди, яка також активно використовує потужні образи та символи). Чи є ці критерії виключно змістовними (спрямованість на свободу, гідність, любов), чи вони включають також формальні аспекти (спосіб конструювання, відкритість до діалогу)? Рекомендується посилення гендерного виміру: можна розширити аналіз гендерної рівності, включивши його до другого розділу (наприклад, підрозділ про уяву в подоланні гендерних стереотипів та гендерного насильства).

Втім, ці недоліки не впливають на загальне наукове враження.

Загальний висновок та відповідність дисертації встановленим вимогам

Проведений аналіз дисертаційного дослідження Дресвяннікової Наталії Анатоліївни «Уява як феномен відкритості Іншому в контексті захисту прав людини: соціокультурні, гендерні та екзистенціальні виміри» дає підстави стверджувати, що представлена робота є самостійною, завершеною, концептуально цілісною кваліфікаційною науковою працею, виконаною на належному теоретико-методологічному рівні.

Дисертація відповідає вимогам до наукової новизни, теоретичної глибини та практичної значущості. Вона заслуговує на високу оцінку, відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23

березня 2016 р. № 261 (пп. 6, 7, 8), а також «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, і може бути подана до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Наукові положення, висновки та узагальнення, сформульовані у дисертації, характеризуються новизною, аргументованістю та теоретичною виваженістю. Основні результати дослідження пройшли належну апробацію у фахових наукових виданнях та матеріалах наукових конференцій, що підтверджує їх наукову достовірність і відповідність вимогам до кваліфікаційних наукових праць.

Отже, авторка дисертації – Дресвяннікова Наталія Анатоліївна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 033 – Філософія.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри журналістики та реклами

Державного торговельно-
економічного університету

Ольга ДОБРОДУМ

